

Varför går privatskolor med vinst? Ett räkneexempel.

Per Flensburg, professor i informatik

I debatten om skolan framhålls att privatskolor går med höga vinster medan kommunala skolor nästan alltid går med förlust. Jag har i många år funderat på hur det komma sig. Någon enkel förklaring tror jag inte finns, men däremot ett antal samverkande. Låt oss först analysera vilken typ av kostnader som förekommer i skolan (fig 1).

Fig 1. Kostnader i skolan

Varje elev får ett bestämt belopp, skolpengen, som ska täcka alla utgifter. I fig 1 har jag listat huvudslagen av dem. Skolpengen varierar mycket beroende på kommun, stadium och program på gymnasiet från samhällsvetarprogrammet med 90 700 kr per elev och år till naturbruksprogrammet, inriktning trädgård som kostar 290 000 kr per elev och år. Jag antar att i grundskolan är elevpengen ca 90 000 kr. 30 elever/klass ger då 2 700 000 kr. En lärare i grundskolan kostar inkl pålägg ca 60 000kr/mån och 720 000 kr/år. Detta är vad undervisningen kostar om vi antar en behörig fulltidslärare per klass. Stöd och sådant tillkommer. Nu har privatskolor fler obehöriga lärare än de kommunala vilket gör att lönekostnaden blir lägre, säg 50 000 kr/mån och 600 000 kr/år. Det blir 120 000 kr per klass och 4000 kr/elev och år. Om vi antar att en skola har 10 klasser har således en privat skola F-9 i snitt 1,2 milj lägre kostnader för lärare med ovanstående antaganden. Kostnaderna för lokaler, bespisning, vaktmästare och elevhälsa kan antas vara desamma vare sig skolan är privata eller kommunal. Den privata skolan köper helt enkelt erforderligt antal timmar, föreskrivet i regelverket.

Återstår stöd och läromedel.

Kostnaden för analoga läromedel i form av böcker, anteckningsböcker, pennor etc. kan antas vara ganska lika för båda skolformerna. Kostnaderna för digitala läromedel är förmodligen högre i privata skolor än i kommunala. En elev - en dator har länge varit slagord för dem. Jag gör följande grova kalkyl, baserad på en tre-årsperiod för en elev:

	Privat	Kommunal
Hårdvara (en gång)	6 000	4 000
Mjukvara (varje år)	9 000	6 000
Totalt	15 000	10 000

Jag tänker mig att den kommunala skolan tillhandahåller en padda av något slag medan den privata skolan tillhandahåller en laptop, men inte den allra billigaste. Jag tänker mig också att

datorerna/paddorna förses med mjukvara, 10 program som kostar 300 kr/år. Kommunen köper in större volymer och kan därför få dem billigare, säg 200 kr i snitt. För varje elev ger detta då en merkostnad på 5000 kr/elev för den privata skolan. Det ger totalt 900 000 kr i merkostnad för den privata skolan.

Återstår då kostnaden för det jag kallar stöd. Det är alla extra insatser som behövs för elever som inte klarar kraven, som behöver stödundervisning och som har någon diagnos. Jag antar att det finns 5 st sådana per klass och att de behöver stöd i form av en specialpedagog under halva tiden och en assistent under andra halvan. Specialpedagogen har 41 000 kr/mån exkl löneomkostnader och assistenten har 25 000 kr/mån. Kostnaderna per klass ser ut så här:

	Månadslön	Kostnad
Specialpedagog	63 960 kr	31 980 kr
Assistent	39 000 kr	19 500 kr
Totalkostnad		51 480 kr

10 klasser ger en totalkostnad på ca 0,5 milj. Nu kan privatskolor på diverse sätt minimera de elever som behöver stöd. Det kan göras genom att etablera sig i lämpliga områden, välja ut elever som troligen inte behöver stöd. Mycket förenklat kan man fördela kostnaden per elev och då blir det ca 10 000 kr per elev. I tabellen nedan har jag räknat ut kostnaden för stöd beroende på antal elever/klass som behöver stöd.

Elev/klass	1	2	3	4	5
Antal klasser	10	10	10	10	10
Skilnad	10 000 kr	20 000 kr	60 000 kr	40 000 kr	50 000 kr
Totalt	100 000 kr	200 000 kr	600 000 kr	400 000 kr	500 000 kr

I tabellen nedan har jag summerat kostnaderna jag hittills tagit upp. Jag har antagit att den privata skolan har två elever per klass som behöver stöd medan de kommunala skolorna har fem.

	Kommunal	Privat
Lärlöner	720 000 kr	600 000 kr
Läromedel	300 000 kr	450 000 kr
Lokalhyra		
Vaktmästare		
Skolbispisning		
Bibliotek		
Elevhälsa		
Stöd	500 000 kr	200 000 kr
Totalt	1 520 000 kr	1 250 000 kr
Per elev	50 667 kr	41 667 kr

Vi ser att den privata skolans kostnader så här långt är 9 000 kr lägre per elev än den kommunala. För en hel skola om 300 elever ger det 2 700 000 kr lägre kostnader.

Administration

Den svenska lagstiftningen gällande privata skolor är unik i världen. Vem som helst får lov att starta en privat skola. Skolverket gör en prövning och ger tillstånd att starta skolan såvida det inte föreligger extrema omständigheter. Exempel på sådana är religiös fundamentalism och ekonomisk oegentlighet. Men det ska mycket till. Innan Skolverket ger tillstånd bereds kommunen möjlighet att yttra sig och detta är en ganska intressant process. I en av de kommuner där jag satt med i utbildningsnämnden var det först socialdemokratisk majoritet. Förvaltningens yttrande gick ut på att inrättandet av ytterligare friskolor skulle försämra för kommunen och därför avstyrkte man. Nästa period var det borgerlig majoritet och förvaltningens yttrande var stort sett detsamma, sånär som på att man tillstyrkte att skolan skulle inrättas. Men skolverket brydde sig inte om kommunens vare sig till- eller avstyrkande. De såg enbart på den privata skolans möjligheter. Den kommunala processen var helt onödig!

När en friskola har inrättats måste kommunen kontrollera att den följer regler och förordningar. Man inrättar därför en kontroll- och inspektionsfunktion som kontrollerar detta. Det sker främst genom att skolan levererar rapporter men då och då sker personliga besök. För rättvisans skull utsätts även kommunens skolor för denna kontroll. Denna kontroll kostar förstås pengar och att dokumentera det som rapporterna kräver tar tid.

Dokumentation

All administration och speciell kontroll kräver information från den verksamhet som ska kontrolleras. Det är också så att ju mer klagomål och ju mer kontroversiellt desto mer kontroll. Ju mer kontroll, desto mer administration. Lärarförbundet har gjort flera utredningar för att undersöka lärarnas uppfattning om kraven på dokumentation. I den senaste, från dec 2021 slår man bland annat fast att:

- 9 av 10 lärare anger att dokumentationskraven gör dem stressade.
- 9 av 10 lärare anger att dokumentationskraven minskar deras arbetsglädje.
- 9 av 10 lärare anger att dokumentationskraven ökar deras arbetsbelastning.
- 8 av 10 lärare anger att dokumentationskraven minskar deras lust att vara lärare.

Man har gjort flera liknande undersökningar och det skrämmande är att andelen lärare som känner sig stressade av krav på dokumentation ökar hela tiden. Undersökningen visar:

Undersökningen kommer tydligt visa att lärare dokumenterar väldigt mycket mer än vad som är lagstadgade dokumentationskrav. Man dokumenterar i system som är otillräckliga eller direkt ineffektiva. Lärare tvingas dubbeldokumentera och överdokumentera. Förenklade och automatiserade system, som beskrivs som olämpliga i de allmänna råden, tycks vara regel mer än undantag. Professionens egna behov och överväganden är inte heller vad som ligger till grund för dokumentationens form och karaktär. (Lärarförbundet, 2021, s 7).

Grunden till detta är NPM som antar att professioner kan och skall detaljstyras på samma sätt som tillverkning av cyklar i en cykelfabrik.

Förutom överdokumentation finns dubbeldokumentation:

Formerna för dokumentationen ska underlätta för läraren att stödja elevernas kunskapsutveckling och sätta betyg. Det är till exempel inte ändamålsenligt att dokumentera samma uppgifter flera gånger i olika dokumentationssystem, till exempel både i en fysisk portfolio och i en digital plattform. (Skolverkets allmänna råd med kommentarer - Betyg och betygssättning, Skolverket, (2018). s. 20f)

Många huvudmän har infört lärplattformar, men de är också förknippade med problem:

Matrisfilosofier kännetecknar ofta de digitala lärplattformarna, vilket lett till en omfattande styrning av lärares arbetsuppgifter. Kärnuppdraget - som lärare bäst själva ska styra över - har trängts undan. Autonomi - det professionella handlingsutrymmet - för professionen begränsas. Systemen signalerar en misstro mot professionen och riskerar att ha en avprofessionaliserande effekt. De digitala systemen ligger bortom lärares kontroll. I många kommuner runt om i Sverige har lärare dåliga erfarenheter av dyra lärplattformar som inte är ändamålsenliga. De motsvarar inte lärares eller elevers behov. Många lärare skulle inte använda lärplattformarna om de inte var tvungna till det.

Jag har försökt hitta siffror på hur mycket tid som lärare lägger på administration, men det enda jag fått fram är ett påpekande i ett TV-program att 60% av tiden används till dokumentation. Inom högskoleväsendet räknar man i regel med ett administrativt påslag kring 50% och påståendet verkar ju då tämligen rimligt.

Man kan fördjupa sig väldigt mycket i administration och dokumentation men huvudproblemet i denna artikel är att förklara hur privata skolor kan gå med så stora vinster.

Storleken

En privat skola i en kommun är sin egen huvudman även om den ingår i en skolkoncern som Academia. Kommunen är huvudman för alla sina skolor vilket ger ett storleksförhållande på minst 1:10. Man brukar tala om storleksfördelar, innebärande att ju större organisation desto effektivare administration. Det skulle innebära att privatskolans kostnader för administration är proportionellt större än för kommunens. Å andra sidan har kommunen en mängd olika enheter med olika uppgifter. Den privata skolan har bara sig själv att ta hand om. Den kan ha ett 20-tal anställda och administrationen kan skötas av rektorn och dennes sekreterare inom deras uppdrag. Gruppen kan fungera som ett självstyrande system och på så sätt vara väldigt effektivt. Dokumentationen som jag pratat om tidigare tar visserligen en massa tid, men dels över- och dubbeldokumenteras det i kommunen, dels kan privatskolan introducera en pedagogik, som inte kräver så mycket extra dokumentation.

Låt oss göra ett räkneexempel. Säg att i en normal kommunalskola används 50% av resurserna för administration. Låt oss vidare anta att den privata skolan har 30% (standard för kommersiell verksamhet). För en skolenhet om 300 elever blir då kalkylen:

	Kommunal	Privat
Elevpeng	90 000 kr	90 000 kr
administration	50%	30%

Antal elever	300	300
Till undervisning	13 500 000 kr	16 200 000 kr

Vi ser att här finns en stor potential för vinst hos privata skolor alternativt lägga mer pengar på undervisningen. Tidigare har vi sett att obehöriga lärare och mindre stöd ger ungefär 25 000 kr/elev. För hela skolan gör det 7,5 miljoner. Totalt gör detta en minskad kostnad för den privata skolan på ca 10 milj per år.

Storleksoptimering

En annan sak som den privata skolan kan göra är en storleksoptimering. Det är ju så att kostnaden för att driva en skola i stort sett är proportionell mot antalet klasser, inte mot antalet elever. Låt oss ta ett exempel: Antag att det är 34 elever som söker till en klass. Den kommunala skolan har två val: Dela upp den i två klasser om 17 elever i var. Det blir dyrt. Andra valet är en klass med 34 elever, vilket är pedagogiskt olämpligt och förmodligen kräver uppdelning i halvklass för en del lektioner. En privat skola kan ur sin kö välja lämpligt antal elever t.ex. 24 och låta kommunen ta hand om de resterande 10.

Om vi utgår från detta exempel så kan vi anta att privatskolans 24 elever är optimalt och kräver en lärare. Då kan den privata skolan leverera undervisning av hög kvalitet. Den kommunala motsvarigheten med 34 elever kräver mer lärarresurser, säg 30% mer. Det ger $0,3 \cdot 720\,000 = 216\,000$ kr i merkostnader per år. De 10 "överblivna" eleverna blir i den kommunala skolan utspridda på olika enheter och kan där kräva mer insatser. Hur mycket är svårt att beräkna, det kan bli en hel lärarlön det kan bli inga kostnader alls.

Den privata skolan kan givetvis göra tvärtom: Ta in så många elever (och därmed elevpengar) som möjligt, men inte sätta in lika många resurser som den kommunala skolan. Låt oss säga att den privata skolan i exemplet ovan tar in 34 elever, men inte sätter in extra resurser. Jämfört med den kommunala skolan spar man då 216 000 kr per klass och per år.

Det är mycket svårt att säga något generellt om hur mycket en privat skola kan vinna på storleksoptimering. Man kan välja mellan högre vinst eller högre kvalitet och valet blir en avvägning däremellan. Denna valfrihet har inte den kommunala skolan. Det den privata skolan kan vinna på storleksoptimering är att färre elever behöver stöd.

Ökade kostnader för kommunala skolor

I och med att privata skolor måste kontrolleras, måste en kontrollfunktion inrättas i kommunen. För rättvisans skull måste även de kommunala skolorna kontrolleras. Exakt hur denna kontroll sker varierar förstås från kommun till kommun och dessutom sker en överordnad kontroll av skolinspektionen. Dessa kontroller kostar i sig, t.ex. har Statens skolinspektion en budget på ungefär en halv miljard. Men underlagen för kontrollerna måste tas fram av skolorna själva. En del kan hämtas ur befintliga registeruppgifter men mycket måste tas fram av undervisande personal genom en stundtals omfattande dokumentation (se

avsnittet ovan). Konsekvenserna blir högre kostnader även för de kommunala skolorna. Men storleken är omöjlig att beräkna.

Övriga kostnader

De övriga kostnaderna enligt fig 1 har jag hittills ansett vara lika för både kommunala och privata skolor. Nedan ska jag diskutera dessa.

Lokalhyran beror på hur man beräknar den. En privatskola måste i regel hyra någon lokal och betala marknadsmässig hyra. En kommun har en massa egna lokaler som de flesta skolor använder. Ibland måste man dock hyra in sig tillfälligt i andra lokaler (t.ex. paviljonger). Principen för hur hyran av de egna lokalerna debiteras varierar från kommun till kommun. Ett exempel från Lund är att när de borgerliga hade makten införde man marknadshyror på kommunens skolor, vilket medförde för det första att skolorna i centrum fick en i det närmaste astronomisk hyra, skolbudgeten fick ett jättestort underskott och Lundafastigheter, som hade hand om kommunens fastigheter fick ett lika stort överskott. Det ledde till att det eftersatta underhållet försvann och att man lyfte ut lokalkostnaden ur skolbudgeten. Jag tror dock inte man generellt kan säga att de privata skolorna har lägre lokalkostnader än de kommunala, snarare borde det vara tvärtom.

Kostnad för vaktmästare tror jag är stort sett lika. Till en skola med 300 elever behövs lika mycket vaktmästeri oavsett huvudman. I den mån det eventuellt finns skillnad så är det till den privata skolans fördel.

Skolbespisningen kan de privata skolorna ordna med matkuponger på vanliga restauranger eller ha egna kök. Verksamheten är till sin natur tämligen likartad och jag tror inte det finns några större prisskillnader.

Biblioteket är däremot en sak där de privata skolorna kan spara pengar. Jag har sett att privata skolor visserligen har bibliotek, men de är stort sett obemannade och bokbeståndet är av högst varierande kvalitet. Å andra sidan kan det finnas skolor där biblioteken spelar en stor roll i undervisningen. Det är väldigt svårt att uppskatta möjlig kostnadsdifferens men jag tror att en privat skola kan spara en halv bibliotekarie jämfört med de kommunala. Det ger en minskad kostnad på 310 000 kr om vi antar att bibliotekarien har samma lön som lärarna.

Elevhälsan tror jag inte det finns några större skillnader inom. Här avser jag sjuksköterska och läkare. Om det finns någon skillnad är det till den privata skolans fördel, beroende på att man kan välja elever som har färre problem än vad de kommunala skolornas elever har.

Sammanfattningsvis tror jag inte det är några större skillnader mellan privata och kommunala skolor avseende dessa kostnader så jag tar inte upp dem i min sammanställning nedan.

Slutsatser

I tabellen nedan har jag summerat de siffror jag hittills diskuterat. Jag utgår från en skola med 10 klasser, 30 elever i varje och att den kommunala skolan har 15 lärare medan den privata har 14. Övrig personal antar jag är lika i båda fallen precis som övriga kostnader. Vi får följande tabell:

Kostnader	Kommunal	Privat
Lärlöner	10 800 000 kr	8 400 000 kr
Stöd	500 000 kr	200 000 kr
Läromedel	1 000 000 kr	1 500 000 kr
Administration	6 150 000 kr	5 050 000 kr
Summa	18 450 000 kr	15 150 000 kr

Kostnaden för läromedel fördelas på tre år eftersom jag antar att eleverna har samma utrustning hela stadiet. Med de gjorda antagandena är kostnaderna 3,3 miljoner lägre för de privata skolorna än för de kommunala. Följaktligen blir det inte så förskräckligt stor skillnad i kostnader, så det kan vara svårt att förklara de stora vinster som t ex Academia eller Engelska skolan gör. Modellen ovan visar att de stora besparingarna gör man på administration och lärarlöner.

Vad ska man dra för slutsatser av detta? Att mina antaganden behöver justeras är förmodligen en sådan. De bygger helt på antagande och handlar om en skola F-9 med 10 klasser. Många privata skolor har bara ett stadium och är betydligt mindre. En del, som t ex Montessori och Waldorf är ofta föräldrakooperativ där föräldrarna gör vissa insatser. Men dessa skolor är inte kända för att göra några större vinster.

Jag har varit skolpolitiker i tre kommuner (Lund, Trollhättan och Borås) och där fått en ganska god inblick i hur kommunala skolor fungerar. Ett sätt att gå vidare är att använda den information som jag har tillgång till som f d skolpolitiker. Jag skulle kunna få tag i mer adekvata siffror från förvaltningen i tre kommuner. Siffrorna ovan ger dock en indikation på var de privata skolornas vinster kan finnas. Studien kan ses som ett räkneexempel.